

פירוש לחד גדיא

רבנו בנימין זאב הכהן זצ"ל מבאדן

החידה אשר סידר בעל-הגדה בסוף כל הסדר לשורר השיר הזה בליל התקדש חג, תמיד נצטערתי למצוא פתרון מי פתח פתח לכלבא ולשונרא לבוא לגנוב [אולי צ"ל להתגנב] אל בתינו, ואי משום להזכיר טובו של הקב"ה שאינו מקפח שכר כל בריה, בשכר "לא יחרץ כלב לשונו" מזכירין אנו לשיר בקול גדול להחזיק ולאמץ לבבינו שגם אנחנו לא ניאש מהגאולה בשכר תורה ומצוות אשר שמרנו ועליו כל היום הורגנו, וגם אם מתמהמה נחכה לו, מה זכה השונרא שאכלה את גדינו. וראיתי בפירוש על הגדה מהגאון מו"ה שמואל ע"פ [ערענפלד] ז"ל, אב"ד דק"ק מט"ד [מאטערסדאף] הנקרא חתן-סופר¹, וזו לשונו לחד גדיא: תמהו [?] המפרשים מה רצה המגיד בחידה זו בליל התקדש חג וביותר מדוע לא פירש כוונת שירתו, כי בעיני ההמון [ ] [ ] לסיפור מעשה מהגדי והכלב והשור. וראיתי שהתשב"ץ כתב כי בכונן אמרו חד גדיא במשל בתכלית הנסתר [ ] כדי שהבאים אחריהם ישתוממו על זה וכל אחד יתן אל לבו לפרש שיחתו כיד ד' הטובה עליו, ועל-ידי זה ירבו לספר [ ]. לכן אענה גם אני את חלקי בהבנת החידה הזאת כי ענינה יסובב על מה שיקשה לנו אחרי אשר ידענו מסיפור גאולת מצרים, הלא מאז יצאנו טולטלנו מארץ לארץ והושלכנו מדחי אל דחי ועדין לא שבנו אל אדמתינו, עוד אנו על אדמת נכר וארכו לנו הימים אשר אנו בגולה, לזה בא המגיד להשיב על דבריו ולספר כל המאורעות אשר נשתלשלו מאז ועד עתה עדי יגאלנו גאולת עולם, עכ"ל. וראה שם כי הוצק חן בשפתותיו, אבל דבריו שם על הרוב בדרך דרוש. ולכן באתי אף אני ואענה חלקי בדרך בחינה, כי מאוד יהמה לבנו וידאב נפשינו [ ] כי כל העולם לא נברא אלא בשביל ישראל "בראשית ברא אלקים" בשביל ישראל ברא, בשביל התורה שנקראת ראשית, והקב"ה בעצמו ובכבודו בא והוציאנו ממצרים ועשה נסים ונפלאות לעיני מצרים לעיני בני עמו ולעיני כל העולם וספק צרכינו במדבר ארבעים שנה ונתן לנו התורה והכניסנו לארץ-ישראל ובנה לנו את בית-הבחירה שם יצא אורה לכל העולם

1. "סדר הגדה של פסח : עם שני פירושים ... חת"ם סופר... חתן סופר מכבוד ... מו"ה שמואל עהרענפעלד ...", וינה ה'תרמ"ד. בעל החתן-סופר היה מגדולי מרביצי התורה בדורו. כמו זקננו אף הוא תלמיד הכת"ס אחי אמו הינדל. אף נולד בשנת לידת זקננו. משנת ה'תרל"ז אב"ד מטרוסדורף. נפ' בשנת ה'תרמ"ג.

שם צמצם שכינתו בין בדי הארון שם כהן המשרת עובד עבודתו בכל יום, ועליו נאמר "פה אשב כי אויתה" וכמעט שעברנו וחטאנו לאלקים מאס בביתו ונטש נחלתו החריב מקדשו וגרש את עמו ועזב [ ] לחרב ולרעב לשבי ולבוזה, וכאשר שבנו לד' אלקינו בכל נפשינו ולבבנו העיר את לב מלך כורש והחזיר עטרה ליושנה, ולאחר שבעים שנה של גלות בבל עלה עזרא ועמו אנשי כנסת-הגדולה ובנו את בית-הבחירה על תלו, והקב"ה [ברחמיו?] שלח גם שם אשו מן השמים ושם שכינת עוון ותפארתו וגדול היה כבוד בית האחרון הזה מן הראשון, כי אנשי כנסת-הגדולה והקדושים הבאו אחריהם תמיד היה עיניהם ולבם שם כל הימים שלא יגרע דבר והכל יהיה על מכונו [ ] בשום פעם לא נתחללה קדושתו על-ידי רשעי ישראל כמו הבית הראשון, ואף-על-פי-כן באו פריצים וחללוהו שנית [ ] כל מועדי א-ל בארץ לא נשאר לנו כי אם גויותינו והרי אנו מדולדלים הולכים ודלים פזורים בכל פינה [נפוצים?] בכל הארצות, אין לנו מנהל, לא חוזה ולא נביא לא מלך ולא כהן והרי אנו מחזיקים בדת תורת משה עוסקים [ ] מקטן ועד גדול, שומרים משמרת ומשמרת למשמרת ורובא דרובא מישראל מוכנים ומזומנים בכל עת ועונה [לקדש?] שם שמים בכל לבם נפשם ומאודם ומשמרים המצוות דאורייתא ודרבנן כתקונם עם כל החומרות ומנהגים [ ] עתה בליל-שימורים התענגנו על רב טוב אשר גמלנו הבורא ברוב חסדיו וספרנו את ניסיו והללנו ושבחנו אותו בכל מיני הלול שיר ושבח חסלנו סדור הפסח כהלכתו וחזקנו את לבנו בשיר היקר "אדיר יבנה ביתו בקרוב" במהרה בימינו, ואחר זה הזכרנו זכות ישראל שהם מאמינים בני מאמינים מאמינים בד' אחד ומחבבים תורתו שעיקרם שני לוחות-הברית חמשה חומשי-תורה שישה סדרי-משנה, מזכירים זכות אבות ואמהות שאנו משמרים שבת כהלכתו וברית-מילה היא בבשרינו, ובגלותינו החושך והאפל אשר כבר אמרנו ח"ו אבדה תקותינו לא נמצא בנו מי שהרס בנינו של הקב"ה ח"ו להרוג עובר במעי אמו, עד שיצא זך ומזורז לאויר העולם אחר תשעה ירחי לידה, וכל בנין העולם עם מזליו וכוכביו עומדים על שנים-עשר שבטי י-ה, והקב"ה הבטיחנו שחסדו לא יסור ממנו ובכל עת שעושים לפניו כסדר שלוש-עשרה מידות הוא מרחם עליהם, ובכל זאת לא נושענו עוד, החיל גלות הזה הולך וחזק עלינו כמעט שני אלפים שנה לא מצינו עזר ותקומה וח"ו אמרנו נגזרנו נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. לכך [?] מסיים המגיד כאן לנחמינו לדבר על לבנו

להורות לנו על מה אבדה הארץ ומתי יהיה קץ הפלאות ומי מעכב שאור שבעיסה עד "בעתה אחישנה", עד שכלו כל הקיצין ואנחנו לא נושענו אמר ד' מבשן אשיב [ ] בנו וחכם ובין חידת רבותינו, "שמחה" תרגום שלו חדוה ושמח תרגומו וחדוה. גד נקרא המזל כמו שכתוב "העורכים לגד שולחן", למזל, והנה המפרשים פירשו חסד גדול עשה הקב"ה עם אומה ישראל ששפך את חמתו על עצים ואבנים וכדאיתא בגמרא לפנינו שאם ח"ו לא החריב את בית-המקדש היה הדין לכלה ולהתם את עם-ישראל כולו ח"ו מהעולם [ ] חטאותיו במקדש ראשון שהיה שלוש עבירות חמורות עבודה-זרה גילוי-עריות שפיכות-דמים, ובמקדש שני שהיה לשון-הרע שנאת-חנם וכדומה[?], ועל-ידי שזו שכינתו ממנו שתי פעמים אלו על-ידי זה קנה אבינו אותנו מחדש כיון שהיה הדין נותן להרוג ולהשמיד ח"ו והוא השיב חמתו ממנו ושפך חמתו על העצים והאבנים שתי פעמים, הרי בחכירתו[?] בחלוף המקדש קנה אותנו, זה מוכיח כמה גדול חביבתינו וכמה מזל-טוב מנתינו, וזהו כוונת המגיד כאן "חד גדיא חד גדיא" פירוש, שמח בעל מזל-טוב שתי פעמים הראה מזלך טוב, על זאת שמח שתי פעמים, "דזבין אבא בתרי זווי", על-ידי דשתי פעמים זו שכינתו ממך והחריב מקדשך ונתן אותך ביד אויבך והגלה אותך מארצך על-ידי זה קנה אותך מחדש או על-ידי דמכר אותך שתי פעמים וזו שכינתך ממך על-ידי זה "חד גדיא חד גדיא", שמח במזלך שתי פעמים.

והנה אויבינו פלילים המה ילעגו לנו, את גדיא יאה אן מזלך, ואנה תעזוב כבודך, הרי כמה אלפים שנה כבר הושלכת חוץ ואין עוזר ואין סומך, נחלתך נהפכה לזרים ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, אל תדמי בנפשך להמלט עוד אל בית-המלך, הנה בכי וזעקה בארצך שוד ושבר בגבולך, שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה, כמונו כמוך נהיה לעם אחד, שכחי עמך ובית אביך, סגוד נא אל עון הבלינו² הנה נא למי החותמת והפתילים והמטה לרדות, הפסיל האבן הוא אדוניך [דף ג.]. והשתחוי לו. ובכל זאת לא שכחנו ולא שקרנו, לא נסגוד לבול עץ ולא נעבדנו שקץ תשקצנו ותעבירנו [ ], חי וקיים הוא גואלינו, בעת צרה ישועתינו, אותו נעבוד וניחדינו, וגם אם הוא מתמהמה העיכוב [אינו] מאדונינו אלא בושנו במעשינו ונכלמנו בעווננו, אנחנו פשענו ומרינו הוספנו חטא על חטא פשע על פשע [ ] וח"ו ידו לא

---

2. כל המשפט אינו ברור.

קצרה מפדות, רק עוונתו רבו עד למעלה ראש והם הן המסך המבדיל בינינו לבין [ישועתינו] עד לא כבתה שריפת בית מאויינו, ריח עשנו עד לא כובס מבגדינו ודלת עם הם ושריהם [ ] אויביהם התאוו תאוה להתענג בתענוגיהם חנפו להם להלל מעשיהם ובקשו לדמות להם בחייהם [ ] ובמנהגיהם כי אמרו בזאת נחיה בגוים בהשקט ושלוה אם נעשה כמעשיהם אל מדינה ומדינה ככזבה ואל עם ועם כקמשונו, אבל לא אל היהודים ככתבם וכלשונם. ובזאת חרה אף ד' בעמו והמשיל בהם שונאיהם כי לא בטחו בישועתו ולא שעו אל דברו אשר צוה להם בחורב "לא תלכו בחוקות הגוי" [והמה] כבהמה המה להם, כחתול שאינו מכיר את קונו והוא חונף לכל הבא ואוכל למעדנים שיזמין גם לו חלק טוב [ ] למלא תאותו ואינו מבחין בין בעלו הקונה אותו ומחיה ומכלכל אותו מעודו תמיד ובין נכרי שנתנכרו מעשיו [ ] מבקש אוננו למלא גרונו. כן בית-ישראל לא שמעו ברית אלקים ושמו בשר זרועם, אשר לא חלק להם ולא [ ] לגורלם, ולכן באה חימה עזה לעולם וימסור את בית-ישראל לחרב ולשבי ולבזה. וזה נראה לעניות דעתי נמי כוונה בפרק השירה "חתול אומר שירה אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קינך משם אורידך נאום ד'", והוא תמוה למאוד. ולעניות דעתי החתול כל חייו אינו אלא חנופה הולך מחנופה לחנופה, ועל-ידי זה תמצא מחסורה זאת ועוד זאת [ ] מכיר בין קונו למי שאינו קונה. והנה החתול אינו פועל שום עולה בזה כי כן גורלו מבורא עולם, אבל לנו הוא [ ] בקול רעש גדול אתם בית-ישראל חלילה לעשות כן כי אם על-ידי חנופה "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קינך משם אורידך נאום ד'", אם על-ידי החנופה לאומות העולם תרים קרנך לישיב בראש ולדבר לפני מלכים ותאמר[?] [ ] לכל צער ונזק ותשמח ישראל אל גיל בעמים זה לא תקום ולא תהיה כי משם אורידך נאום ד'. והנה אם תשאל כיון שחרבן בית-המקדש כפר כל עוונותינו וחטאינו ואנחנו בארץ אויבינו ללעג ולקלס לשבי ולבזה, הנה סר אשמתינו ופשעותינו תכופרו ומדוע עוד לא בא בן ישי, מדוע עודנו שכול וגלמוד בין הגוים. על זה השיב לנו בעל-הגדה ואמר, "ואתא שונרא ואכלה לגדיא", החנופה אשר גברה בינינו והיא [השונרא?] היא אכלה כל עמלינו וכל זכותינו וכמעט שאבדנו כולנו אבדנו לולי רחמיו וחסדיו הגדולים, וזהו "דובין וכ', חד גדיא חד גדיא" שוש תשיש כי בוא יבוא.

והנה דור חנף ומרע עד לא תמו והנה קמה וגם נצבה דור אחר דור, דור לא הכין לבו ולא בטח באלקים [ ] [תרבות אנשים חטאים לספות עוד מעל בחנפי לעג מעוג, להיות עוד נבהל להון לצבור כסף וזהב] [ ] חנפו ועשקו למלא אוצרותיהם אבנים יקרות וכלי חמודות נחלה בלא מצרים, וכל איש עני בדעת ובמרמה [ ] שכניו וידוק באף ובחימה, ואם עיני עניים אליהם ישברו אז מנוס אבד מנהם, יתום לא יעזרו וסעד אלמנה לא יבוא אליהם, משקל שקלי ומיהב לא יהבי, ועליהם אמר המלך החכם "מתרושש והון רב", כל מגמתם [ ] לאצור חיל הון עתק, "חטא העם הזה ויעשו להם אלהי-זהב", לא ידעו ולא יבינו כלו בהבל ימיהם ושנותיהם בבהלה לקבוץ על יד כל הון יקר בריה קלה מעלנא אית לה מפקנא לית לה עכברא דיתבי אדינרי. שכחו א-ל מושיעם מקיים שה אחד בין שבעים זאבים אמרו אלה אלהיך ישראל הם העומדים על הפקודים[?] מה לך לזעוק עוד אל המלך. אם כתם אופיר יעמדו לגורלך אז תצא חפשי בין חורי ארץ ולא תירא [ ] משעבוד מלכות ומהמוניהם כי כסף יענה את הכל, והם גם כי גדלו והצליחו אשרו ועשרו רבו הון ומלאו אוצרות כל יום ויום הולכים ודלים כי יש לו מנה מבקש מאתיים, ואם גם בזה מלא תאותו, הלא תאותו מתרבה לכפל[?] ולשלש עד אין מספר ועד אין חקר, וזה שאמר המלך החכם "מתרושש והון רב", אם רבה הונו נעשה [תאב?] יותר מבתחילה כי ברבות כספו רבתה תאוותו פני דור כפני כלב מכלבא בישא גוריא טבא לא נפיק [ ] לית עניא מכלבא, והוא דמיון הכלי היותר גדול בכל מה שהוא בולע וגרגר לא נתמלא תאותו תמיד עוד יותר מתאוה והולך ככלב שב על קיאו, מלחמו לא נתן לדל, וירע עינו בשכנו ומגרת ביתו לבלי תת[?] לאחד מהם, והתאוה תועבה היא, אש היא עד אבדן תאכל, וזו היא שיבכא בישא לריעי [ ] [דף ד.] לא [ ] החנופה היא אשר כמעט בלעה כל יקר בית-ישראל ועד היא לא זרעה[?] לעשות כלה [ ] שכיניה, רעה ממנה הפילות אשר אין קץ לעמלה ואכלה עוד שארית הפלטה אשר נשארה לה השונרא בחנפי לעגה. וזה אשר מרמוז לנו בעל המסדר הגדה. וידוע כי הנושך מדבק בנשיכתו לדבר הנשוך ורצה לנו [ולרמוז?] עד לא אזלת החנופה אַתת הפילות, לכך נקט "ואתא כלבא ונשך לשונרא דאכלה לגדיא" פירוש העון הפילות סמכה לעון החנופה אשר כמעט ספה תמה את שארית פליטתנו [אבל?] "דזבין אבא בתרי זוזי חד גדיא חד גדיא", דלעיל.

והנה מכלבא בישי גוריא טבא לא נפיק, אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה, וקם עם אחר ומצא כדי גולתו כסף וזהב עם כל שכיות חמדה, לא ידעו מובאו ובקשו מוצאו כי יש לכסף מוצא והכסף יענה את הכל וישכח ישראל עושיהו ויבן היכלות ובהיכלו כבוד אומר כולו כל הון יקר נמצא בו כל יקר [ ] עיני לא מנע ממנו בהוד והדר פעלו תפארת אדם לשבת בית, ויהי כי ישב בביתו מלא כל טוב אין שטן ואין פגע רע כל הארץ ישתחוה לו למגדל הפורה באויר הבא במדה סגור בצמיד פתיל תיבה נעולה בכפורת זהב, אז גם רוח המושל יעלה עליו להיות מושבו בין חורי ארץ לעמוד במקום גדולים גדולי המדינה שרי המלוכה לחוק חוקה ולדבר משפט בין סגני מדינה פקידי המלכות, פונה עורף אל דברי חז"ל שהזהירו מַרְשׁוֹת כי שחת אמונה, מועד ושבת אָון לו ועצרה, אוכל פת בג המלך ושותה יין חמודיהם ישתה וישכור ויתגל בקיעו ויוצא אשכלות מרורות ענבי רוש לעשוק אוהב בערבי זרע בת אל נכר [ ] ויין ותירוש יקח לב לב חורש מחשבות און אדוק בה קשה לפרוש עד שהגיע לשליל נחל והסיע עצמו מן האחזה באח ואחות וצחצחות ועשרו שמור לו להראות לעמים ושרים את יפיו, כוחו מפזר להם למצוא פתח פתוח לישב עם ראשי שבטיהם, בונה להם בית מחסה לזקני אליהם, מכספו יסד להם מוסד מעז [?] [ ] פסיליהם, משאוננו נתן לקרן קיימת להאכיל רעבי המוניהם כדי שיצא לו שם בין קטניהם וגדוליהם, וישימו משרה על שכמו ויקבעו מקומו בין שריהם וכהניהם, כל אוננו ושאונו אשר אסף ואצר אשר חטף ויגע הוא משליך ומפזר בעד כבוד כבוד להיות זרועו רמה לרדות, ושבת מושלים למשול ולצוות בין שרים ופחים, וזה רעה חולה בין נגידי עמנו ועד היום הוא מרקד בין קרני קציני ישראל ונותן עמנו לבזה ואין פונה אלינו ואין מנחם. וזו היא כוונת המגיד כאן "ואתא חוטרא והכה לכלבא", כל מה שהכלב בכילותו חמס וצבר תאות הגדולה וכסופת הממשלה להיות בידו שבת מושלים כלו כל אוצרותיו, היינו "ואתא חוטרא והכה לכלבא דנשך לשונרא" וכ', "חד גדיא " וכ', כדלעיל.

והנה אחר שהגיעו פְּחֵי ישראל קציניהם וגדוליהם ללחום מלחמיהם ורוח מושל עבר עליהם ויושבים בראש בין שרי המדינות לערוך משפטים ולחקות חוקים בין שרי הארץ פרקו עול הענוה משכמיהם ובקשו להראות לעמים ולשרים את יופי תבונתם על תלמי החכמה והמדע עתקון[?] וגם אזרו חיל לישב בראש לכל באי מועד ובווער

בהם אש הגאווה והגדולה, כי ד' נתן חכמה לעמו והם מביני מדע לידע על בורֵם כל אשר יזמו ללמוד ולהגות מה שאינו מצוי כל-כך בין שאר העמים, ועל-ידי זה שחכמו והבינו יותר משאר שרי וקציני העמים התאוו תאוה להראות לעמים את יפיהם ולהיות לראש להם בכל מיני גאווה וממשלה. ובזה אמרתי כוונת חז"ל שאמרו "כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו", פירוש, כיון שרואה את עצמו גדול מחבירו התאוה תאוה להיות לו לפה ולראש בכל מקום בואו ומוצאו. וזאת הכוונה "כל הגדול מחבירו" ופירוש "כל הגדול" אפילו בגדולה אחת אם רואה את עצמו גדול מחבירו וחבירו בדבר זה קטן ממנו, "יצרו גדול ממנו", פירוש, מחבירו בא לו זה היצר שיבקש להיות לו גדול ומושל, ועל-ידי זה לא די שפורק הבר-ישראל שעלה לגדולה מעל צוארו כל עול השמים ומואס בבני דתו, אלא שמעורר עוד קנאת גדולי האומות ושריהם לאין מרפה עד שישפכו קנאתם וחמתם על כל בית-ישראל, וכמעט אין לנו תקומה ח"ו בין האומות על-ידי זה. וזהו שאמר המגיד במליצתו הנעימה "ואתא נורא ושרף לחוטרא", פירוש, על-ידי הגאווה שתגאו בני-עמנו בין האומות שהוא האש הגדול המלהט, עד שכלו כל קרן ישראל, ולא די שיגזרו ח"ו גזירות על האנשים החטאים האלה שלא יניחו להם אחר-כך פתחון פה ביניהם אלא כל בית-ישראל יבכו אחר-כך את השריפה ונתונים על-ידי זה ללעג ולקלס בין האומות, "ואתא נורא ושרף לחוטרא", בא אש הגאווה ושרף החוטרא מידי פריצי עמנו, והאש ללהב יצא על כל אחינו בני-ישראל, "דהכה לכלבא" וכ', "חד גדיא".

ועתה בוא וראה אם גם נמצא בישראל חוטר מגזע ישישים ונבונים אשר קטנם עבה ממתני כל שאר העם במדינות הארצות ועל-ידי יתרהם וגדולתם עלו והצליחו וקבלו השמלה להיות לקצין ולראש ולא נמצא בנו אלא מעט מעטים אחד בעיר ושנים במשפחה, על-ידי זה לא פרחו כל-כך הקנאת האומות לצרעת נושנת להיות לבית-ישראל [דף ד:]: למכשול עון כי מרחמי הא-ל היה תמיד בגלותינו להעמיד לנו שם ושארית בבית המלך יחידי הסגולה אשר כוחם לעמוד ולהתיצב להמליץ טוב בעד שרידי הגולה בעיני העמים והשרים ולהראות את יפי דתינו בשער המלך וגדוליו, ועל-ידיהם השמר כל גוף ישראל. ושמעתי דבר נפלא מאדוני מורי ורבי הגאון אברהם שמואל סופר ז"ל אב"ד דק"ק פ"ב [פרשבורג] בעל המחבר שו"ת "כתב-סופר" שפירש האי קרא "שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה", פירוש, הקב"ה שומר

כל עצמותיו, היינו כל בית-ישראל על-ידי שמקים תמיד יחידי סגולה ונותן להם כח וחיל לעמוד בהיכלי המלך, וזה "אחת מהנה לא נשברה", לא הניח לשבור אותם היחידים, וזה כפתור ופרח. אבל על-ידי שרואים העם מבני דתינו שאותם יחידי סגולה על-ידי חכמתם ותבונתם שלמדו וידעו בין בחכמות שנויות עלו והצליחו גם הם בקשו חשבונות רבות ללמוד חכמות ומדעות הפנו עורף לתורת ד' תמימה אשר היא משיבת נפש, רצו ושבו לקנות קניני המדומה והבא לטמא פותחין לו ומצאו כדי מדתם וגם הם דחקו ולחצו לקנות להם שם עלו במעלות עד שהשיגו כוונתם ועמדו לראש העמים, וצעירי הצאן אשר ראו כי מעשה השטן הצליח עסקו גם הם כהם וגדרו חיל באותן חכמות ומדעות שונות והמון חוגג אחריהם עד כי ח"ו תורה נכרתה מפיהם ושפחה תירש גבירתה, הגם כי קנו תורה ומדע השליכו אותה אחרי גיום הניחה בקרן זוויתו רצו ושבו לקנות חכמות ומדעות שונות למען יצא להם שם ולעלות במעלות לקנות הון, לכן רק טעמו נופת צוף השט על-פני המים גרגר מכל חכמה ומדע ולא ירדו אל עומק שום מדע וחכמה רק להראות לעמים ושרים כי רב תבואות בכוחם, על-ידי זה נדו ונעו מדרך הישר דרך תורה הקדושה, אבל גם מגמת פניהם לא השיגו ומיום ליום מצפים מחר יבוא הטוב ששיגו גם הם מחוז חפצם שטו ונדו רגלי הים ולא מצאו מנוחה. זה נראה לי כוונת התנא הקדוש הלל בפרק שני מפרקי אבות, אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על-פני המים, אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון, הנה ידוע התורה נקרא מים וגם החכמה נקראת מים כמו וילכו שלושת ימים בלא מים, דרשו רז"ל בלא תורה, וכן אמרו בפרקי אבות חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים רעים, [ ] כנו חכמות זרות למים רעים, וכן מלת "טפי" פתרונו יתר ממה שצריך, כמה שמצינו בבכורות דף ג לקנסיה טפי חד, עיין שם, ומצוי הוא בגמרא. והנה הלל ראה אדם אחד שלמד וטעם כבר לימוד תורה הקדושה והזניח התורה והלך לקנות חכמות זרות וטעם מעט מכמה וכמה חכמות ולא ירד לעומק אחת מהם ולא הגיע לעמוד על איזה משמרת, רק נע ונד אחת הנה ואחת הנה, וזהו שראה גולגולת אחת שצפה על-פני המים רק על-פניו ואמר ליה "על דאטפת" שיצאת ללמוד טפי ממה שהיה לך ללמוד "אטפוך" הניחו לך ונעשת טפי ולא מצאת מקום לך. ותדע כי מקור החכמה תורה הקדושה וכל המדעות פרפראות לחכמת התורה והן כמו טפל, וזהו "וסוף מטיפיך" דהיינו

המדעות שעשו לך שנעשת טפי או שעשית טפי, "יטופון", גם הם אינם אלא טפי וטפל לתורה. והנה על-ידי שרבים וטובים מבני עמנו קנו שם וגברו מאוד בעמקי החכמות בקשו חשבונות רבות להמציא להם מקום להחיות את נפשם ולקנות נכסים עושר וגדולה באשר ימצאו בין חורי הארץ ויתרון חכמתם פתח להם שערים נעולים ובאו עד הראש עתקו גם גברו חיל, וחכמי העמים כאשר ראו כי הם נטרדו ממקום גדולים על-ידי חכמת נבוני ישראל נתעוררו לקנאות בהם ועל-ידי אותה קנאה נתרבה השנאה על כל בני דתינו מיום ליום עד שגברה השנאה לכך שגמרו לגרש את בני-ישראל מנחלתם ולאבד את שמם מביניהם, וכל זה בא להם על שעזבו מקור מים חיים ושתו מי בורות ממעין נרפש חכמות העמים כדי להרבות עשרם וקנינם, וידוע כי מים נקראת התורה וגם החכמות ושאר מדעים בשם מים יכוננו, וזה כוונת המגיד כאן "ואתא מיא וכבה לנורא", כי אין יצר-הרע של עריות ושל שאר פשעים מתרבה באדם אלא אם הוא חסר תבונה וחכמה מה להם, אבל בלב חכמה תנוח חכמה ואין יצר-הרע מוצא מקומו, וזהו "ואתא מיא וכבה לנורא" שהיה ובא עת וזמן ששקדו ובאו כולם לקנות חכמות ועל-ידי כבה אש של תאוה, אבל הכל לא היה אלא להרבות עשרם וכבודם ועל-ידי זה רבתה עלינו עוד יותר הקנאה והשנאה וכ', על-כן על-ידי זה כלו כל הקיצין ואנחנו לא נושענו.

"ואתא תורא ושתה למיא" וכ', ראוי לשים לב על אומרו לאמור שאינו לומר לזולת, ועוד כי באומרו "את כל" יורה שלא השאיר, ואיך יאמר "ומאשר לאבינו" שנראה מאשר ולא כל אשר, כן דקדק באלשיך. ונראה לי כי לעיל נאמר שאמר לבן יעקב "אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ד' בגללך" וכן אמר לו יעקב כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ויברך ד' אותך לרגלי, ברך ד' את בית לבן בגלל הצדיק. והנה כל זמן שכבד לבן את יעקב כאשר יאות היתה הברכה שורה בביתו ובכל אשר לו בגלל הצדיק, וכאשר תבע יעקב שכר טרחו ולבן רצה בזה ואמר "נקבה עלי שכרך ואתנה" חרה ללבן על יעקב ולא היה אתו כתמול שלשום, ואדרבה, תפס משטמה בלבו עליו, סרה גם הברכה מעליו "והיה העטופים ללבן וקשורים ליעקב", ויפרוץ האיש יעקב, מה שאינו כן ללבן, "ויאמרו בני לבן", שאינו כן שנתברך בית לבן בשביל יעקב כי יעקב עקב הוא וזכות לבן הוא והיה גם-כן שהפריץ לרוב, ואין ליעקב בזה שום זכות או יפוי כח ולא שייך לו שום שכר על

זה, ואם-כן שפיר אמר הכתוב "וישמע את דברי בני לבן לאמור", פירוש, הם לא דברו כן אל יעקב בפניו אלא דברו כן בין האנשים ויעקב שמע מהאנשים האחרים את דברי בני לבן "לקח יעקב את כל אשר לאבינו", פירוש, כל אשר קנה חיל יעקב אינו שלו אלא לקח את אשר לאבינו, כי "ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה", פירוש, אשר פרץ מקנה ועשרו של לבן תחת שמירת יעקב אינו בזכות יעקב אלא בזכות אבינו, "ומאשר לאבינו", יען שהיה של אבינו עשה את כל הכבוד הזה, ולא בזכות יעקב, והבן. וכן גם עתה בינינו צעקת האומות שרואים את כל הכבוד בבית-יעקב חלי כתם ועדי זהב לבושי משי ורקמה אוכלים למעדנים ושותים במזרקי כסף סוסים ממצרים מעולפים בספירים רכב ופרשים שן ואטונים³ גם-כן הם צועקים לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו את כל הכבוד הזה, על-כן אש נפקה נגד יעקב וגם אף עלה בהם נגד ישראל ואומרים לך מעמנו כי עצמת ממנו מאוד, כל העוצם אשר ביד ישראל גנוב הוא מהם כי עצמת ממנו מאוד, ועל-ידי זה נתן ישראל לחרב ולשבי ולבזה ח"ו. וזהו כוונת בעל-הגדה "ואתא תורא ושתה למיא", כל חיל אשר קנו ובנו בני-ישראל על-ידי שלמדו וידעו וחכמו בחכמות החצוניות שתה התורא, כמה שאמר הכתוב "תורי זהב נעשה לך", "נאוו לחייך בתורים", המדה הרעה שבקשו להרבות עֲדִים וללבוש יקר זהב וכסף לבושם אלו הם התורי זהב אלו שתו את כל העושר והחיל אשר אספו ורבו מקדם על-ידי שצעדו להראות חכמתם ובינתם על ראשי העמים, וזהו שקונן פה "ואתא תורא ושתה למיא דכבה לנורא" וכ'.

"ואתא השוחט ושחט לתורא" וכ'. בא וראה שכל אלה החטאים והעוונות והפשעים שחטאו ועוו ופשעו בני-עמנו על-ידי החנופה שדומה לשונרא ועל-ידי הכילות שתוארו כלבא ועל-ידי יצרא לשלוט באומות עליהם שפינה כאן בשם חוטר, ועל-ידי אש התאוה והגבהות הנקרא נורא, ועל-ידי התגדרותם להראות לעמים כי אתם תנוח החכמה והמדע, הגם שעל-ידי זה רבתה השנאה ונתעוררה הקנאה עלינו ועל כל עם-ישראל, בכל זה היתה לנו תקומה ביניהם, אבל כאשר הוסיפו סרה להראות עשרם על-ידי בנינים גבוהים לעין ערך ואספו גם גברו חיל בשדות וכרמים גנות ופרדסים לאין מספר מלאות נטיעות יקרות יסודם בהררי קדם מארבע פינות העולם וסגולת מלכים אצרו במשכיות חמדה אשר עין כל רואה חומד להם ומלאו ידיהם

---

3. אטון - משלי ז, טז.

צואריהם בעדי זהב חלי וכתם מאין מקום וקשטו בנות העשירים האלה בתכשיטים יקרים מלבושי רקמה אצעדה וצמיד, האומות המה ראו גם תמהו ונפשם נבהלה מאוד על רוב יקר תפארת-ישראל, וחמד חמדו להם לגזול ולחמוס מהם את יקרת הוד תפארת בני-יעקב, התחילו להעליל עלילות ברשע ולדבר תוהו בין בני עשו ועמלק על בני עם ד' עד שהקדיחו [דף ה:]: חמת המציק בני עם לא הוא על רוב יופי בני-ישראל עד שבאו לשלול שלל וללבוז בז, ויען שאין אדם עומד על ממונו התריוז בני-עמנו להרוג אלפים ורבבות מהם והנשארים נסו ועזבו לאחרים חילם, והם בארץ אויביהם אחר-כך ספו תמו מן בלהות. וזהו שמרמז בעל-הגדה "ואתא השוחט" הם העם הבוזים "ושחט לתורא" הרג ושחט בשביל העדי היקר שראתה עינם, "לתורא", בשביל תורא בא לשחוט ולהרוג אבל לא בשביל זה לבד, כי הקב"ה לא הניח אותם עד שנתמלא סאתם, "ושחט לתורא", אבל תדע כי לא בשביל זה לבד, אלא "דשתה למיא דכבה לנורא דשרף לחוטרא דהכה לכלבא דנשך לשונרא" וכ', תמיד הרבו חטא ופשע עד שגבהו בנות ציון ונתמלא סאתם, "ואתא השוחט" וכ'.

"ואתא מלאך המות ושחט לשוחט דשחט לתורא" וכ', והנה אדונינו בשמים ראה את עני עמו וכי שונאיהם הרעו להם בלעג ובבזה אלו הן הנסקלים והנהרגין במיתות אכזריות לאלפים ולרבבות, וכי ירטשו את עולליהם אל הסלע ואין מרחם, רצצו כל קדושים עקדו ילדים ואמותם ושרפו באש את עורותם. וישקף ד' וישמע שלף חרבו והכה אותם במיתות תחלואות נקם נקמת עמו ושלח דבר עליהם ומתו מיתה משונה, והם הפכו את חרב המתהפכת לנגד ישראל ועללו עלילות ברשע לאמור כי היהודים המאוללים בשנאתם ובנקמתם השחיתו את הבארות את האגמים ואת הנהרות ונתנו סם המות בהם למען ישחיתו את עם הארץ כדי לנקום באויביהם ולכלות את שונאיהם, ועל-ידי עלילה זו באו על בני-ישראל בחרב וחנית במקבות וגרון והרגו קהלות קדושות מקטון ועד גדול טף ונשים בזו את חילהם שרפו את בתיהם ודקרו את קדושיהם מנהיגיהם ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביביהם והיתה צרה גדולה ליעקב יותר מכל צרות קודמות להם. וזה הוא שכיוון בעל-הגדה כי זה היה אחת מצרות גדולות שאירע לישראל שאם גירה ד' בהם את המלאך-המות לשלם להם גמול כי אכלו את יעקב ואת נוהו השמו, זה היה לתקלה לעם-ישראל מחדש יען העלילו עלילות ברשע כי יעקב חבל בהם, וזה הוא אשר מקונן פה "ואתא מלאך

המות ושחט לשוחט", הם האומות, "השוחט לתורא", ששחטו את ישראל כדי להבזות את תוריהם הזהב "דשתה לנורא" וכ' וכ'.

"ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות דשחט לשוחט" וכ', והנה זה א-להינו קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו בוא יבוא ברבבות קודש להציל עמו מבור תחתיות מידי זדים אשר פרשו רשת וישלח לנו משיחו גואל צדק. [דף ו.].

⁴ואכתוב מה שחנני ד' בפירוש שתי ברכות על התורה. הנה העולה לתורה בבית-הכנסת צריך לברך קודם קריאה ברכת "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" וכ', ואחר הקריאה יש לו לברך "אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו" וכ'. ונראה לעניות דעתי הענין, הנה הקב"ה נתן למשה רבנו ע"ה על הר-סיני תורה שבכתב חמשה חומשי תורה, הקורא אותה ומתרגמה מצא בה דברי חכמה ומוסר, ובפרט ספר בראשית יש בו סיפור המעשיות מבריאת-העולם והנהגת בני-אדם מעשי מבול ודור הפלגה ותולדות האבות עד שירדו למצרים, הקורא התורה סבר שאין בו אלא המעשה שקרא, אם-כן למה נקרא תורה, הלא כזה סיפור מעשיות חכמה ומוסר יש גם-כן לאומות אחרות. ועל זה אמרו בזוהר קדוש תפח רוחיה דהאי גברא שאמר שאין בתורה אלא סיפור מעשיות דברי חכמה ומוסר ומצוות וחוקים ומשפטים, וח"ו לומר כן, אלא תורתנו הקדושה כולה שמותיו של הקב"ה, ועל כל אות ואות ועל כל קוץ וקוץ תולדות סודות גדולות ונוראות עד אין חקר, סודות בריאת שמים וארץ על כל תולדותיהם, וכל מה שהיה ומה שיהיה נכלל בו, כל שבע חכמות מתחילתן ועד סופן אין שום דבר מתהום תחת עד למעלה מרקיעים שאינו נכלל בתורה הקדושה. אלא שעל-ידי חטא האדם נגזו אור התורה ואין שכלינו משיג אותן הסודות עד שיגלה ד' את אורו ומסיר החושך משכלינו ויהיה עולם התקון. ויש גם-כן בני-אדם גדולי ערך חכמים צדיקים קדושים וחסידים שעל-ידי קדושתם וחסידותם מנעוריהם שלא טחאון[?] את גופם בשום עבירה וגם גופם זך וטהור יודעים לירד בעומקן של טעמי תורה וסתריה ולא כל מוחא סביל דא, וזוהי תורתנו תורה שבכתב ולכן יש לנו גם-כן דיני כתיבת התורה שצריך לכתוב על יריעות הנעשות לשמה וצריך לקדש השמות שבתוכה וכדומה. ועוד חבה יתירה נודעת לנו שנתן הקב"ה לנו תורה שבעל-פה אשר למד למשה רבנו ע"ה בארבעים יום על הר-סיני והיא כלת משה היא נתונה לנו ויש לנו רשות ולא בלבד רשות אלא יש עלינו מצוה לדרוש אותה עד מקום ששכלינו מגעת, ועלינו להעמיד כל מצוה על תלה להורות ולהראות האיך ועל איזה אופן נעשה כל מצוה ומי הוא המחויב ובאיזה זמן ובאיזה מקום והאיך לנהוג בכל מה שנעשה על הארץ על דרך התורה, זה נתן הקב"ה בידינו, כמו שכתוב "אלה מועדי ד' אשר תקראו אותם", ודרשו רז"ל "אתם" אפילו

---

4. מכאן ואילך עד סוף הענין יש להכניס כהקדמה לדברי-זאב.

מזידין, "אתם" אפילו מוטעין, ומצוה על החכמים לפרש פירושי התורה "ואחרי רבים להטות", וציוה עלינו שלא לסור מכל אשר יורו אותנו החכמים לדורי דורות עד עולם וכל חידוש שיתחדש על הארץ על-ידי חכמת הטבע וכדומה מצוה על החכמים להורות על-פי התורה אי מותר להשתמש בזה שהמציאו חכמי הטבע ובאיזה אופן ובאיזה זמן, וזהו גם-כן אפשר כוונת הכתוב בפרשת נצבים "הנסתרות לד' אלקינו", היינו בסודות התורה אין לנו יד ושם, "והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות" וכ', פירוש, כל מה שנעשה לדורי דורות עד עולם צריך להיות על דרך התורה וצריכין לשאול בחכמים על אופן המעשה. והנה אם קורין את האדם לקריאת-התורה צריך לו להודות ולקיים שאין תורתנו כתורות שאר האומות שאין בהם אלא מה שקורין⁵, אלא תורתנו הקדושה יש בה סודות גדולות נפלאות, כולה שמותיו של הקב"ה, אלא שאין אנו משיגים אלא בחירי עם והם מעטים, ואנו מודים לד' שנתן לנו, וזהו "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", פירוש, תורתו תורת ד', ושאין הדבר כפשוטה, אלא שיש בה סודות הארץ ומלואה והיא התורה שבכתב אשר כתובה עתה פה לפנינו על היריעות באותיות ותיבות, והיא כולה פלי⁶, ואחר הקריאה אנו ומודים ומברכים ומגידיים שיש לנו גם-כן תורה שבעל-פה והיא נתונה לנו לברר ולזכך כפי שכלינו, וכאשר נגמור על-פי רוב זה אמת ואמונה והקב"ה מסכים על-ידינו, וזהו "אשר נתן לנו תורת אמת", פירוש, התורה אשר נתן לנו לגמור כפי שכלינו היא תורת אמת, "וחיי עולם נטע בתוכינו", פירוש, שמשך את ידו ממנה ונטעה כולה בתוכינו ובידינו לקבוע חוק ומשפט כל ימי עולם כל ימי חיינו בעולם והקב"ה מסכים על-ידינו, זה מברכים אחר הקריאה. [דף ו:]

5. אולי בכך יתבארו בביאור חדש דברי הכהן הגדול שאמר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן, כלומר תושב"ע.

6. עיין שופטים יג; יח.